

JAKŠTAIČIŲ XIV—XVII a. GYVENTOJŲ PALEODEMOGRAFIJA IR ANTROPOLOGIJA

G. ČESNYS

Jakštaičių paleodemografinė analizei tiko 188 kapų osteologinė medžiaga, o tai sudaro 87,44% visų ištirtų kapų. Dalies individų lytis ir amžius buvo nustatyti vietoje ir pažymėti lauko dienoraštyje (V. Urbanavičius), o kitų — kraniometrijos laboratorijoje (G. Česnys). Naujagimiai sudarė 12,50%, kūdikiai iki metų — 24,00%, vaikai iki 6 metų — 25,63%, 7—14 metų — 11,80%, 0—14 metų — 37,43%, o suaugusieji (daugiau kaip 20 m.) — 59,60% visos Jakštaičių populiacijos. Toks amžiaus pasiskirstymas atrodė realus sinchroniniame Europos fone (Popovici I., Udrescu M., 1974, p. 5; Acsádi G., Nemeskéri J., 1970, p. 246, 250; Henneberg M., Strzałko J., 1970, p. 300), nors yra nuomonių (Stloukal M., 1974, p. 12—13), kad naujagimių kaulai žemėje blogai išlieką, todėl naujagimių procentas visuose senkapiuose būna pernelyg mažas, ir II m. e. tūkstantmečio pradžiai tą procentą reikėtų padidinti iki 25.

Iš 112 suaugusiųjų Jakštaičiuose buvo palaidota 50 vyrų ir 54 moterys (8 lytis nenustatyta), taigi suaugę vyrai sudarė 26,60%, o moterys — 28,72% visos populiacijos. Maskulinizacijos indeksas (vyrų ir moterų santykis) Jakštaičiuose buvo 0,9259. Pasak D. R. Brodvelo (Brothwell D. R., 1971, p. 115), lyčių santykis paprastai esti apie 1,0, bet dažnokai dominuoja vyrai. Šia prasme Jakštaičių maskulinizacijos indeksas yra realus. Amžinė ir lytinė Jakštaičių struktūra rodo buvus gana stabilią populiaciją. Ją menkai veikė, o gal ir iš viso neveikė gyventojų imigracija.

Vidutinis mirusių suaugusių vyrų amžius buvo 45,85, o moterų — 40,27 metų. Šie skaičiai tik labai apytikriai rodo populiacijos demografinę situaciją. Ją geriausiai atspindi sintetiniai demografiniai rodikliai, apskaičiuojami

pagal G. Ačšadžio ir J. Nemeškerio (Acsádi G., Nemeskéri J., 1970, p. 60—65) paleodemografinės gyvenimo lenteles. Iš tokios Jakštaičių lentelės (1 lent.) matyti, kad vidutinė laukiama naujagimių gyvenimo trukmė (e_0^o) buvo 26,51 m., dvidešimtmečių, vyrų ir moterų kartu (e_{20}^o), — 22,45 m., dvidešimtmečių vyrų — 25,85 m., moterų — 20,28 metų. Šie skaičiai labai artimi kito bendralaikio Lietuvos senkapio — Gėlupos (Raseinių raj.) — analogiškiems rodikliams: e_0^o — 27,43 m., abiejų lyčių e_{20}^o — 25,23 m., vyrų — 28,32 m., moterų — 23,28 metų (Česnys G., Urbanavičius V., 1978). Sešių XIV—XVII a. Lietuvos senkapių (Jakštaičių, Gėlupos, Skrebinų, Jonavos raj., Liepiniškių, Utenos raj., Uliūnų, Panevėžio raj., ir Ruseinių, Kėdainių raj.) jungtinės medžiagos gyvenimo lentelių apskaičiavimo rezultatai taip pat mažai tesiskiria nuo Jakštaičių rodiklių. Antai apskritai Lietuvoje XIV—XVII a. e_0^o buvo 28,84 m., abiejų lyčių e_{20}^o — 24,17 m., vyrų — 26,56 m., moterų — 22,35 metų. Palyginus su kitų tyrinėtojų duomenimis (Modrzewska K., 1958, p. 69; Gejvall N.-G., 1960, p. 38; Stloukal M., Hanáková H., 1974, p. 152; Henneberg M., Strzałko J., 1975, p. 300), to meto Europai juos reikia laikyti vidutiniais, bet labai žemais, palyginus su mūsų laikų vidutine laukiama gyvenimo trukme. Trumpą laukiamą gyvenimo trukmę XIV—XVII a. reikia aiškinti dideliu vaikų, ypač kūdikių, mirštamumu. Padidinus naujagimių procentą iki 24, kaip tai rekomenduoja M. Stloukalas (Stloukal M., 1974, p. 25), ir apskaičiavus gyvenimo lentelę (2 lent.), laukiama gyvenimo trukmė Jakštaičiuose išsina dar trumpesnė: naujagimių — 23,01 m., o dvidešimtmečių — 22,45 metų.

Moterys Jakštaičiuose gyveno 5,57 m. trumpiau, negu vyrai, nors, matyt, dėl palyginti nedaug ištirtų kapų skirtumas statistiškai nepatikimas. Vis dėlto tendencija akivaizdi. Kiti tyrinėtojai (Angel J. L., 1956, p. 668; Modrzewska K., 1958, p. 71; Stloukal M., 1974, p. 15; Stloukal M., Hanáková H., 1974, p. 152), radę panašius lytinius laukiamos gyvenimo trukmės skirtumus, mano, kad moterys dažniau mirdavusios jaunos dėl nėštumo ir gimdymo komplikacijų, dėl to mažiau jų sulaukdavo senatvės. Iš tikrųjų 20—30 m. moterys Jakštaičių senkapyje sudarė 26,85% visų mirusių moterų, o tokio paties amžiaus vyrai — tik 12,00%. Ir atvirkščiai, daugiau kaip 50 m. moterys Jakštaičiuose sudarė tik 26,85%, o vyrai — net 45,00%.

Populiacijos biologinę bei ekosocialinę būklę ir jos genų fondo kitimų kryptį bei intensyvumą apibūdina reprodukcijos rodikliai. Vienai Jakštaičių moteriai, įžengusiai į reprodukcinį amžių (daugiau kaip 15 m.), teko 0,412 naujagimio, arba 1,304 vaiko ir paauglio (0—14 m.). Vienai vyresnei negu 20 m. moteriai teko 0,435 naujagimio, arba 1,407 vaiko, paauglio ir jaunuolio (0—19 m.). Tai tik orientaciniai duomenys, o apibendrintai reprodukcijos intensyvumą nušviečia sintetiniai jos rodikliai (Henneberg M., 1975, p. 81). Bendras potencialios reprodukcijos koeficientas (R_{pot}), rodantis, kiek vienai suaugusiųjų porai per visą reprodukcinį laikotarpį gimsta vaikų, yra 0,732. Pagal šį rodiklį apskaičiuotas absoliutus palikuonių skaičius vienai porai (kai $U_c=8$) yra 5,86. Kartų perimamumo pobūdį nusako grynas reprodukcijos rodiklis (R_0). Jis rodo, kiek vienam suaugusiam tėvų kartos individui vidutiniškai palikuonių pasiekia reprodukcinį amžių. Jeigu $R_0=1$, tai reiškia, kad vieną tėvų kartos individą pakeis vienas suaugęs palikuonis, taigi populiacija neaugs. Jakštaičių populiacijoje šis rodiklis (R_0) yra 1,806. Taigi ir grėsmas, ir bendras reprodukcijos rodikliai rodo Jakštaičiuose buvus išplėstinę reprodukciją, artimą X—XII a. Vengrijos paleodemografiniam modeliui (Henneberg M., Strzałko J., 1975, p. 300—301). Netgi ir dirbtinai padidinus naujagimių procentą iki 24 (o toks skaičius XIV—XVII a. atrodo pats realiausias), R_{pot} lieka 0,732, o R_0 vos nežymiai nukrenta iki 1,565, vis tiek liudydamas išplėstinę reprodukciją.

Žinant senkapiro naudojimo laiką, galima atkurti tą senkapį palikusios populiacijos dydį. Laikant, kad Jakštaičių senkapis veidė apie 200 m., G. Ačšadžio ir J. Nemeskerio (Ácsádi G., Nemeskéri J., 1970, p. 65—66)

metodu populiacijos dydis išeina apie 45 žmones. Naudojant N.-G. Geivalo (Gejvall N.-G., 1960, p. 42—43) formules ir darant prielaidą, kad mirštamumas Lietuvoje XIV—XVII a. galėjo būti 30—40% (Cesnys G., Urbanavičius V., 1978), Jakštaičių populiacijos dydis išeina 31—47 žmonės. Taigi Jakštaičiuose gyveno apytikriai 40 žmonių.

Kraniometrinei analizei¹ tiko 23 vyriškos ir 27 moteriškos Jakštaičių senkapiro kaukolės (Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Anatomijos, histologijos ir embriologijos katedros antropometrijos laboratorijos inventoriaus Nr. 35—53, 55—68, 70, 72, 74—77, 79—80, 82, 84, 86—88, 379—380, 382—383). Kaukolė iš kapo Nr. 170 (inv. Nr. 71) pašalinta iš kraniologinės serijos, nes turėjo ir vyriškų, ir moteriškų požymių, o įkapės buvo neutralios. Dėl smegeninės anomalios formos (*scaphocephalus?*) eliminuota ir kaukolė iš kapo Nr. 215 (inv. Nr. 381). Moteriškoje kaukolių serijoje buvo daugiau jaunų individų (*adultus*), o senų (*senilis*) abiejose maždaug vienodai (3 lent.).

Vyriškos serijos kaukolių smegeninės dalis vidutinių matmenų (4 lent.); jos aukštis ir pamato ilgis artėja prie didelių reikšmių. Smegeninės talpa, apskaičiuota tiesioginiu būdu ir pagal Manuvrijės (Manouvrier) formulę, — didelė, o pagal Li-Pirsono (Lee-Pearson) ir Li formules, — vidutinė². Bendra smegeninės forma mezokraninė, ortokraninė ir metrikraninė, pastebimas šioks toks polinkis į hipsikraniją ir akrokraniją (5 lent.). Kakta į viršų plėtėjanti, neryškaus rutulio formos (kaktos pločio indeksas — 9:10 — nesiekia 80,0), vidutinio nuolydžio (kaktos kampai vidutinių reikšmių), kaktikaulių žvynas palyginti išlinkęs, ortometopinis (kaktos linkio rodiklis — 29:26 — nesiekia 90,0). Pakaušis vidutinio pločio, jo kampas prie mažų ir vidutinių reikšmių ribos, linkio rodiklis (31:28) mažas, taigi pakaušis gana smarkiai lenktas. Didžioji pakauškaulio anga vidutinio ilgio, platoka. Momens linkis vidutinis.

Dauguma veido matmenų vidutinio dydžio, tik jo viršus neaukštas. Bendra veido forma mezopropopinė, tačiau maždaug vienodai dažnai pasitaiko ir platokų (euripropopinių), ir siaurokų (leptopropopinių) veidų. Veido viršus mezeninis, artėjantis prie eurieninio. Ma-

¹ Kranimetrijos metodika imta iš Martin R., Saller K. Lehrbuch der Anthropologie. Stuttgart, 1957—1959. Bd. 1—3, p. 453—500 ir Алексеев В. П., Дебец Г. Ф. Краниметрия. Методика антропологических исследований. М., 1964.

² Kaukolės talpos formules žr. Martin R., Saller K. Lehrbuch der Anthropologie, p. 471—474.

tyt, bendras siauraveidiškumas bus susijęs su palyginti aukšta veido apačia. Veido profilis status: bendras veido kampas ir viršutinio žandikaulio alveolinės ataugos kampas yra tarp vidutinių ir didelių reikšmių, o veido vidurio kampas — vidutinio dydžio. Vertikali veido profiliuotė labai griežta: kampas tarp nosikaulių ir profilio linijos yra tarp didelių ir labai didelių reikšmių. Horizontali veido profiliuotė taip pat labai ryški, nes nazomaliarinis kampas yra prie vidutinių ir mažų, o zigomaksiliarinis — prie mažų ir labai mažų reikšmių ribos.

Akiduobės vidutinio pločio, žemos, jų bendra forma chamekonchinė (4 lent.), smarkiai kryptanti į mezokonchinę (5 lent.), tad akiduobės greičiausiai gali būti apibūdintos kaip subchamekonchinės. Nosis aukšta, siaura, jos bendra forma mezorininė, artėjanti prie leptorininės (daugiau pusės serijos kaukolių nosis leptorininė), tad gali būti laikoma subleptorininė. Nosies šaknis išvešėjusi: dakrialinio ir simotinio rodiklių reikšmės didelės.

Viršutinio žandikaulio alveolinis lankas vidutinio ilgio ir pločio, mezuraninis, gomurys taip pat vidutinio ilgio ir pločio, brachistafilinės formos. Apatinis žandikaulis poilgis (ypač matuojant iki krumplių), vidutinio pločio per krumplius ir platus per kampus. Jo kampas didokas, šaka vidutinio aukščio, kūno sąvarža aukštoka.

Moteriškai kaukolių serijai su tam tikromis išimtimis būdingos tos pačios ypatybės (4 ir 5 lent.). Kaip moterims šiek tiek didoki kai kurie smegeninės matmenys: ilgis, aukštis, strėlinis, kaktos ir momens lankai, kaktos ir momens styga, pamato ilgis, didžiosios angos ilgis ir plotis bei kaukolės talpa. Smegeninės formos polinkis į dolichokraniją, hipsikraniją ir akrokraniją ryškesnis, negu vyrų. Kaktos šonai lygiagretūs, ji vidutinio nuolydžio, ortometopinė. Pakaušis ir momuo nesiskiria nuo vyrų.

Moterų kaukolių bendrieji veido matmenys yra tokių pačių kategorijų, kaip ir vyrų. Veido forma ir vertikali bei horizontali jo profiliuotė nesiskiria, tik aukštesnės moterų akiduobės ir platėsnės nosis.

Apskritai moteriškos Jakštaičių kaukolės atrodo sąlygiškai grubesnės (robustinės), negu vyrų. Tai gali būti dėl dviejų priežasčių — moterų kaukolių hiperdiagnostikos ir nevienodų lytinių epochinės tendencijos tempų. Jakštaičių osteologinės medžiagos lytinis dimorfizmas buvo iš tikrųjų neryškus, lyčiai nustatyti neretai tekdavo pasitelkti archeologinius radinius. Antai 30 (inv. Nr. 56), 163 (inv. Nr. 88) ir 177 (inv. Nr. 75) kapuose

palaidotus asmenis pagal įkapes teko laikyti moterimis, o 70 (inv. Nr. 57) kape — vyru, nors morfologiniai požymiai buvo artimesni priešingai lyčiai. Pasak V. Aleksejevo ir G. Debeco (Алексеев В. П., Дебец Г. Ф., 1964, c. 34), mažesnė bėda priskirti vyrus moterims, negu atvirkščiai. Vis dėlto vyrų gracilumo priežastis greičiau bus buvę nevienodi epochinės tendencijos tempai. Peržvelgus Jakštaičių lytinio dimorfizmo koeficientus (6 lent.) ir palyginus juos su standartais (Алексеев В. П., Дебец Г. Ф., 1964, c. 123—125), krenta į akis tai, kad iš 51 kranimetrinio požymio 28 lytinio dimorfizmo koeficientai yra per maži, 15 — normalūs ir 8 — per dideli. Iš per mažų koeficientų 9 susiję su smegeninės strėliniais matmenimis (o jie daugiau ar mažiau koreliuojasi su smegeninės ilgiu, dydžiu, bene jautriausiu epochinei tendencijai), o iš per didelių net 4 — su jos skersiniais matmenimis. Be to, mūsų moteriškos serijos kaukolių smegeninės rodiklis yra mažesnis, negu vyriškos, o paprastai esti priešingai. Taigi galime įtarti, jog vyrų brachikranizacija ypač dėl skersinių matmenų augimo vyko sparčiau. Šią mintį paremtų ir tai, kad daugumos lytinei diagnostikai svarbių požymių (nosies šaknies išvešėjimo, akiduobių bei nosies matmenų, apatinio žandikaulio kūno masyvumo ir kt.) dimorfizmo koeficientai yra arba normalūs, arba net per dideli.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Jakštaičių gyventojai buvo gana gracilaus antropologinio tipo. Jiems būdinga vidutinio pločio aukštoka smegeninė, stali kaktą, smarkiai lenktas pakaušis, vidutinio pločio, ryškios vertikals ir horizontalios profiliuotės veidas, siauroka veide dominuojanti nosis, iškili nosies šaknis, žemos akiduobės.

Daugumos matmenų vidutiniai kvadratiniai nukrypimai (4 lent.) yra maži, ir tai byloja apie gana homogenišką Jakštaičių gyventojų antropologinį tipą. Ryškiau įvairuoja kai kurie skersiniai matmenys: skersinis lankas, pakaušio ir baurikuliarinis plotis, didžiosios angos ir veido plotis. Galbūt Jakštaičių populiaciją, ypač vyrų, sudarė du labai artimi tipai, tik vienas šiek tiek labiau dolichomorfiškas, o kitas — brachimorfiškas (žr. smegeninės ir bendrą veido rodiklį 5 lent.).

Peržvelgus aprašomuosius kaukolės požymius (7 lent.), galima pasakyti³, kad Jakštai-

³ Metodika imta iš: Martin R., Saller K. Lehrbuch der Anthropologie, p. 404, 508, 1300, 1414—1415; Von Eickstedt E. F. Rassenkunde und Rassen-geschichte der Menschheit. Stuttgart, 1938. Bd. I, p. 404 ir Алексеев В. П., Дебец Г. Ф. Краниометрия, с. 81.

čių gyventojams būdingiausia ovoidinė smegeninės forma, „namo“ pavidalo viršugalvis ir beveik kvadratinis (moterų — žemyn siaurėjantis) veidas. Tarpantakio (glabėlės) reljefas vyrų labai ryškus, moterų — saikingas, o pakaušio reljefas ir moterų, ir vyrų menkas. Nosies kriaušinės atvaros apatinis kraštas dažniausiai „*anthropina*“ formos, o dyglis tiek vyrų, tiek ir moterų vidutiniškai išvesėjęs. Nosikauliai dažniausiai vidutinio pločio, viršutiniame trečdalyje saikingai susiaurėję (R. Martino klasifikacijos III forma, ji vyrų sudaro 45,5%, moterų — 65,4%), jų profilis tiesus arba su kuprele (įgaubtų nosių vyrų serijoje buvo tik 5,5%, o moterų visai nebuvo). Kiek mažiau negu pusė vyrų ir devintadalis moterų neturėjo kaktos gumburų, o maždaug trečdalis vyrų ir moterų — momens gumburų.

Norėdami sugretinti Jakštaičių gyventojų antropologinį tipą su sinchronine Lietuvos medžiaga, vyriškoje serijoje pagal 18 Rytų Europoje ir Kaukaze labiausiai varijuojančių kranimetrinių požymių apskaičiavome Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientus⁴. Apskritai visi Penrouzo koeficientai (8 lent.) yra žemi, ir tai liudija didelį serijų artimumą. Aukšti koeficientai tų serijų, kuriose mažai kaukolių, pvz., Uliūnų ir Šlapgirio (po 3), rinktinės Sūduvos serijos (7) ir Strėvos serijos (6 kaukolės). Tad reikia manyti, jog aukšti koeficientai neatspindi realių morfologinių šių serijų ryšių. Vis dėlto Jakštaičių vyriškos kaukolės artimiausios (koeficientai nesiekia 0,2) Kavarsko, Gėluvos, Skrebinų ir Rumšiškių kaukolėms, o nuo kitų serijų jos truputį daugiau nutolusios.

Sugretinus Jakštaičių vyrų kaukolių kra-

niometrinius duomenis su duomenimis tų bendralaikį Lietuvos serijų, kurios artimiausios Jakštaičiams (Penrouzo koeficientai nesiekia 0,2), išryškėja, kad Jakštaičiuose, Gėluvoje, Kavarske, Skrebinuose ir Rumšiškėse iš esmės yra visai tas pat antropologinis tipas tik su labai nedideliais lokaliniais skirtumais (9 lent.). Antai Gėluvos, Kavarsko ir Rumšiškių kaukolių veidas šiek tiek ryškesnės horizontalios profiliuotės, negu Jakštaičių ir iš dalies Skrebinų, bet jakštaitiškių nosies šaknis labiau išvesėjusi, nosikauliai labiau išsišovę, akiduobės žemesnės, negu kitų serijų. Jakštaičių gyventojų antropologinis tipas beveik vienodai nutolęs nuo II—IV a. jungtinės Eigulių, Veršvų, Sargėnų serijos ir II—IV a. jungtinės Raginėnų, Berčiūnų, Noruišių serijos (Penrouzo koeficientas — atitinkamai 0,34 ir 0,29)⁵. Bemaž vienodai Jakštaičių serija skiriasi ir nuo XX a. Kauno kaukolių serijos⁶ (Penrouzo koeficientas yra 0,39). Eliminavus iš apibendrinto atstumo analizės tuos požymius, kuriuose esti ryškiausia epochinė tendencija (smegeninės ilgis, plotis ir jos rodiklis), Penrouzo koeficientai tampa atitinkamai 0,19, 0,24 ir 0,35. Taigi Jakštaičių gyventojai artimiausi II—IV a. Eigulių, Veršvų ir Sargėnų gyventojams ir morfologiškai lyg jungia pastaruosius su XX a. Kauno gyventojais.

Ieškodami analogijų Jakštaičių antropologiniam tipui gretimose teritorijose, apskaičiavome Penrouzo koeficientus tarp Jakštaičių ir 27 Latvijos, Estijos, Ukrainos, Baltarusijos, Rusijos, Moldavijos, Lenkijos ir Cekijos serijų (10 lent.)⁷. Jakštaičių gyventojai artimiausi visoms Latvijos serijoms, ypač kai kurioms Vidzemės ir Žemgalos serijoms (Palei, Martinsalai ir jungtinei Žemgalos serijai).

⁴ Apie Penrouzo koeficiento skaičiavimą žr. S j o v o l d T. On some measures of distance or divergence between populations. — *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije*, 1976, № 13, p. 35—40, apie labiausiai varijuojančius požymius — Алексеева Г. И. Этногенез восточных славян. М., 1973, с. 70.

⁵ Didelę dalį šios medžiagos anksčiau paskelbė J. Zilinskas ir R. Masalskis, visą medžiagą iš naujo permatavo K. Mark, serijų grupavimas ir duomenys skaičiavimui imti iš: Денисова Р. Я. Антропология древних балтов. Рига, 1975, с. 37—40.

⁶ Seriją aprašė J. Zilinskas ir A. Jurgutis, permatavo K. Mark; šiam darbu jį vidurkiai imti iš: Алексеев В. П. Происхождение народов Восточной Европы. М., 1969, с. 220—221.

⁷ Medžiaga skaičiavimui imta iš: Денисова Р. Я. Антропология древних и современных балтов. Диссертация (Рукопись, Б-ка им. В. И. Ленина, Москва). Рига, 1973; Саливон И. И. Палеоантропология Белоруссии и вопросы происхождения белорусского народа (по краниологическим материалам II тыс. н. э.). Автореферат дисс. М., 1969, с. 17—18; Марк К. Вопросы этнической истории эстонского народа в свете данных палеоантропологии. — В кн.: Вопросы этнической исто-

рии эстонского народа. Таллин, 1956, с. 232—233; Трофимова Т. А. Череп из Никольского кладбища. — Ученые записки МГУ, вып. 63. Антропология, 1941, с. 197—235; Алексеев В. П. Происхождение народов Восточной Европы, с. 300—302; Великанова М. С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья. М., 1975, с. 144—145; Belniak T. et al. Crania et alia ossa Polonica. Cmentarzysko w Gródku nad Bugiem XIII—XVII w. — *Materiały i prace antropologiczne*, № 50, 1961, p. 38—102; Miszkiewicz B. Analiza antropologiczna średniowiecznej ludności z Pawłowa, pow. Trzebnicki (XV—XVII w. n. e.). — *Materiały i prace antropologiczne*, 1968, № 76, p. 204—206; Kaszaniowski K. Czaszki z cmentarzy przy kościele Mariackim w Krakowie (XV—XVII w.). — *Materiały i prace antropologiczne*, 1965, № 71, p. 86; Kaliszewska-Drozdowska M. D. Czaszki z cmentarzyska przy kościele Sw. Trójcy w Czaplunku, powiat Szczecinek. — *PA*, 1967, t. 33, z. 1, p. 88—89; Blajerová M. Antropologická charakteristika kosterných pozůstatků ze středověkého pohřebiště v Oškovbrhu. — *Památky archeologické*, 1974, № 65, p. 191—193.

Iš kitų kaimynų Jakštaičių gyventojai turi daug bendra su Naugarduko, tiesa, kiek anks-tesnių laikų gyventojais, artimi sinchroni-ams Vakarų Estijos (Varbola), Rytų Lenki-jos (Grudekas prie Bugo), Šiaurės Vakarų Rusijos (Staraja Ladoga) gyventojams. Pa-lyginus Jakštaičių seriją su kaimynų serijo-omis, artimiausiomis pagal Penrouzo koeficien-
tą (11 lent.), nesunku įsitikinti, kad smegeninės ir veido forma Jakštaičių kaukolės pana-šiausios į kaukoles iš Palės (kitų dviejų Latvijos serijų smegeninė masyvesnė, o veidas siauresnis). Visos keturios baltų serijos tarpusavyje skiriasi tik nereikšmingomis nosies ir akiduobių detalėmis. Horizontali veido profiliuotė ir nosies šaknies išvešėjimas pana-šus, tik Jakštaičių serijoje nosies kampas di-dėlesnis. Vakarų Baltarusijos ir Rytų Lenkijos (Naugarduko ir Grudeko prie Bugo) serijų kaukolių smegeninė irgi masyvesnė, jaučiamas polinkis į dolichokraniją bei akrokraniją, o kitomis detalėmis nuo Jakštaičių jos mažai tesiskiria. Vakarų Estijos (Varbolos) serija, kurią, beje, ir K. Mark (Марк К., 1956, c. 240) mano esant artimą žemgaliams bei vėlesnių laikų Kauno gyventojams, nuo Jakštaičių iš esmės skiriasi tik aukštesnėmis akiduobėmis, plokštesniu veidu ir menkesne nosies šaknimi. Nurodyto arealo gyventojai tikriausiai bus su-sidarę iš artimų antropologinių tipų.

Norėdami detaliau panagrinėti Jakštaičių genetinius ryšius su bendralaikiais kitais Lie-tuvos senkapiams, ištyrėme diskrečiai varijuo-jančius požymius (nemetrinus, epigenetinius požymius, arba anomalijas)⁸, kurių dažnumas atspindi populiacijos genų fondą (12 lent.). Palyginus su XIV—XVII a. jungtine Lietuvos medžiaga⁹, Jakštaičiuose dažniau pasitaiko *os epiptericum*, *os apicis lambdae*, *sutura meto-pica*, *foramen supraorbitale*, o rečiau — *os bregmale*, *foramen pterygospinosum*, *canalis hypoglossi duplex* ir *torus palatinus*. Beje, 12 lentelės paskutinio stulpelio skaičiai nėra vy-

rų ir moterų diskrečių požymių dažnumų suma, nes, skaičiuojant bendrą dažnumą, prijungtos 4 vaikų kaukolės ir tos suaugusiųjų kaukolės, kurių lyties nebuvo įmanoma nustatyti.

Atstumą tarp populiacijų genų fondų api-būdina vidutiniai divergencijos matai (VDM)¹⁰, kuriuos skaičiavome iš 34 nemetri-nių požymių, o paskui papildomai iš 16 labiausiai varijuojančių požymių¹¹. Pastarieji leidžia išryškinti subtilesnius teritorinius skir-tumus tokioje palyginti vienalytėje medžiagoje, kaip XIV—XVII a. Lietuvos kaukolių se-rijos. VDM skaičiavome tik tarp pakankamai didelių (daugiau kaip 20 kaukolių) serijų, vy-rų ir moterų diskrečių požymių dažnumą nu-statėme kartu, išlaikydami apylygę lyčių pro-porciją serijose, o skaičiavimo objektu laikė-me ne kurią nors vieną kaukolės pusę (kairę ir dešinę), bet visą kaukolę. Visi VDM yra nepaprastai maži (retas yra patikimas); tai vėlgi byloja apie medžiagos homogeniškumą. Vis dėlto mažiausi VDM yra tarp Jakštaičių, iš vienos pusės, ir Gėluvos bei Kavarsko — iš kitos (13 lent.). Šios trys serijos sudaro vieną genetiškai giminingą grupę — šiaurės vakarų (1 pav.). Kitą serijų grupę, pietryčių, sudaro Liepiniškės, Rumšiškės, Ruseiniai ir Skrebinai. Beje, abi grupės — tai nėra kažkas labai skirtinga, jos artimos, tik turi šiokių to-kių savitumų. Šiaurės vakarų ir pietryčių gru-pių sandūroje esančios serijos (Kavarskas, Ruseiniai ir Skrebinai) lyg sieja minėtąsias grupes. Taigi galima kalbėti apie neryškią teritorinę XIV—XVII a. Lietuvos gyventojų genų fondo poliarizaciją. Jakštaičiai gene-tiniais ryšiais labiau susiję su šiaurės vakarų grupę.

Ne blogiau už kaukolės metrinus ir diskre-čiai varijuojančius požymius populiacijos ra-sinius ypatumus charakterizuoja odontologi-niai požymiai. Juos Jakštaičių serijoje tyrė odontologė I. Papreckienė¹². Odontologiniu

⁸ Programos pagrindas imtas iš: Berry A. C., Berry R. J. Epigenetic variation in the human cranium. — Journal of Anatomy, 1967, № 101, 2, p. 361—379; ji papildyta iš: Suchay J. M. Biological Distance of Prehistoric Central California Populations Derived from Non-Metric Traits of the Cranium. Dissertation. University of California, Riverside, 1975, p. 47—54, taip pat iš: Мовсеян А. А. и др. Программа и методика исследования аномалий черепа. — Вопросы антропологии, вып. 51, 1975, с. 127—150.

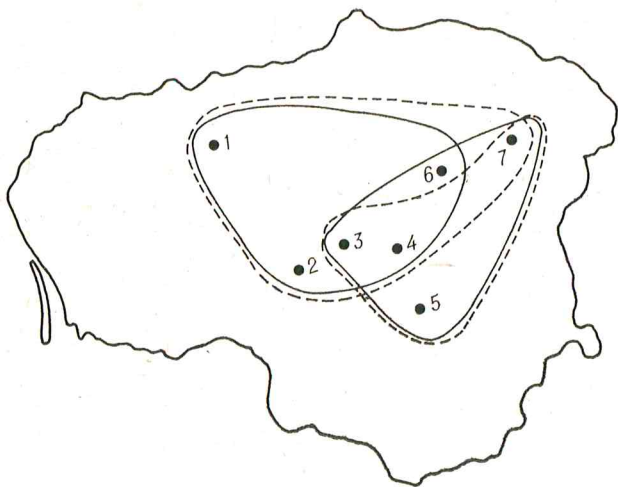
⁹ Plačiau žr. Česnys G. Craniological characteristics of the 14th—17th cc. population in Lithuania. III. Non-Metric Traits. — PA, 1977, t. 43, z. 2, p. 347—356.

¹⁰ VDM skaičiuoti pagal Berry A. C., Berry R. J.

Epigenetic variation of the human cranium, p. 370—373.

¹¹ Samprotavimus apie tai žr. Česnys G. Craniological characteristics of the 14th—17th cc. population in Lithuania, p. 353.

¹² Naudota metodika: Bass W. M. Human Osteology: a Laboratory and Field Manual of the Human Skeleton. Columbia, 1971, p. 210—241; Зубов А. А. Одونتология. Методика антропологических исследований. М., 1968; apie tai plačiau žr. Чеснис Г., Папрядкене И. Возможность использования одонтологических признаков для расчетов обобщенного расстояния на примере литовского краниологического материала XIV—XVII вв. — Вопросы антропологии, 1979 (в печати).

1 pav. XIV—XVII a. Lietuvos vyriškų kaukolių serijų teritorinė diferenciacija:

- pagai diskrečiai varijuojančius požymius gimininės serijų grupės,
 - - - - - pagai odontologinius požymius gimininės serijų grupės.
- 1 — Jakaštaičiai, 2 — Gėluva, 3 — Ruseiniai, 4 — Skrebinai, 5 — Rumšiškės, 6 — Kavarskas, 7 — Liepiniškės

požiūriu (14 lent.) tarp Jakaštaičių gyventojų nepasitaikė kraudingo ir antrojo viršutinio kandžio redukcijos (2+3), labai retai — pirmojo viršutinio kandžio „kastuvo“ forma ir, priešingai, dažnai — pirmojo apatinio krūminio danties +5 gumburėliai ir antrojo apatinio krūminio danties +4 gumburėliai. Tai liudija Vidurio Europos odontologinį tipą.

Kadangi dauguma odontologinių požymių paveldimi ir šia prasme svarbūs rasių diagnostikai, pamėginome nustatyti apibendrintą atstumą pagal juos tarp XIV—XVII a. Lietuvos kraniologinių serijų ir išaiškinti Jakaštaičių vietą odontologiniame to meto Lietuvos žemėlapyje. Literatūroje iki šiol nebuvo bandymų apskaičiuoti vidutinius divergencijos matavimus iš odontologinių požymių dažnumo, kaip tai palyginti plačiai daroma iš diskrečiai varijuojančių požymių. Iš esmės dauguma odontologinių požymių yra diskretūs, todėl VDM apskaičiuoti naudojoms ta pačia formule (Berry A. C., Berry R. J., 1967, p. 370—373), kuri siūloma nemetrinių požymių analizei. Pirmiausia VDM nustatėme iš 12 odontologinių požymių: 1. diastemos I¹—I¹, 2. kraudingo I², 3. lateralinių kandžių redukcijos 2° ir 3°, 4. medialinių kandžių „kastuvo“ formos 1°, 5. medialinių kandžių „kastuvo“ formos 2° ir 3°, 6. lateralinių kandžių „kastuvo“ formos 2° ir 3°, 7. pirmųjų viršutinių krūminių dantų 3+ ir 3 formų sumos,

8. antrųjų viršutinių krūminių dantų 3 ir 3+ formų sumos, 9. pirmųjų apatinių krūminių dantų 5 gumburėlių formų sumos, 10. pirmųjų apatinių krūminių dantų 4 gumburėlių formos sumos, 11. antrųjų apatinių krūminių dantų 5 gumburėlių formų sumos, 12. antrųjų apatinių krūminių dantų 4 gumburėlių formų sumos. Kai kuriose serijose 6 pastarųjų požymių dažnumas buvo nustatytas iš statistiškai nepakankamo tyrimų skaičiaus /N/, o tai galėtų iškreipti VDM dydžius. Todėl atskirai apskaičiavome VDM tik iš 6 pirmųjų požymių, kurių dažnumas galėjo būti nustatytas iš palyginti daug tyrimų.

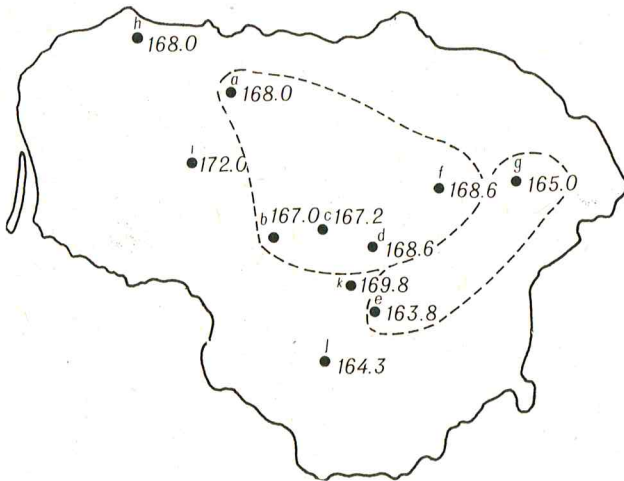
Visi VDM yra labai maži, dauguma jų — netgi neigiami (15 lent.), ir tai vėlgi liudija glaudų serijų artimumą. Statistiškai patikimi VDM skiria tikrai Rumšiškės nuo Jakaštaičių, Kavarsko ir Gėluvos, o su kitomis serijomis Rumšiškės lieka artimos. Taigi vėl išryškėja Jakaštaičių—Gėluvos—Kavarsko trikampis, sudarantis branduolį šiaurės vakarų serijų grupės, kurią anksčiau skyreme ir pagal kraniometrinius, ir pagal diskrečiai varijuojančius požymius (1 pav.). Rumšiškės, Skrebinai, Ruseiniai ir Liepiniškės sudaro antrą, pietryčių gimininių serijų grupę, tačiau iš šios grupės tik Rumšiškės yra visai atskirai, o trys likusios serijos priklauso dviejų grupių sąlyčio zonai. Galime tvirtinti, kad odontologinių požymių analizė apskritai patvirtina teritorinę XIV—XVII a. Lietuvos kraniologinių serijų diferenciaciją.

Ilguosius galūnių kaulus galėjome išmatuoti 27 Jakaštaičių vyrams ir 19 moterų. Pasiūduodami J. Nainio (Найнис И. В., 1972) ir A. Garmaus (Гармус А. К., 1974) regresijos lygtimis, išvestomis lietuvių populiacijai, rekonstruavome Jakaštaičių gyventojų ūgį. Dauguma tyrinėtojų¹³ siūlo atkurti praicitės gyventojų ūgį būtent pagal tai etninei grupei išvestas regresijos lygtis, nes universalių visoms rasėms ir antropologiniams tipams tinkančių formulų nėra. Deja, praktiškai ūgis retai nustatomas pagal nacionalinius standartus, o dažniausiai tam tikslui naudojamos L. Manuvrijės (Manouvrier)¹⁴, A. Telkės (Telkė)¹⁵ bei M. Troter ir G. Glezer (Trotter,

¹³ Tas pažiūras aptarė Gejvall N.-G. Westerhus, Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains, p. 51—53.

¹⁴ Zr. Martin R., Saller K. Lehrbuch der Anthropologie, p. 592.

¹⁵ Zr. Strzałko J. Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu. — PA, 1971, t. 38, z. 2, p. 304.

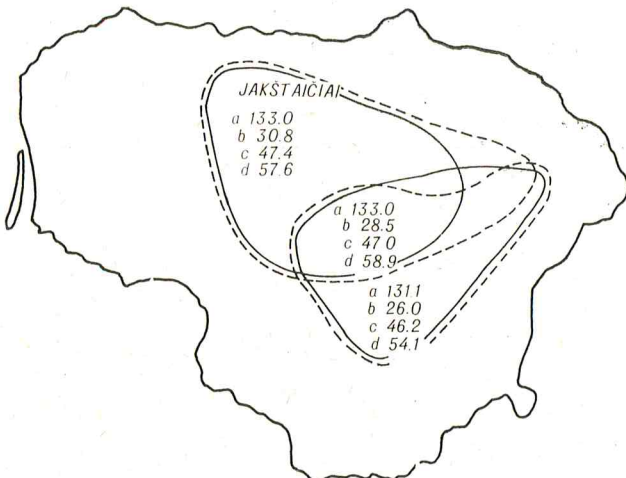

2 pav. Jakštaičių gyventojų (vyrų) ūgis bendralaikiamė Lietuvos žemėlapyje (17 lentelės duomenys):

a — Jakštaičiai, b — Gėluva, c — Ruseiniai, d — Skrebinai, e — Rumšiškės, f — Kavarskas, g — Liepiniškės, h — Pumpurai, i — Šlapgiris, j — Norkūnai, k — Šilelis

Gleser)¹⁶ lentelės. Tad, norėdami palyginti su kitų autorių duomenimis, Jakštaičių gyventojų ūgį rekonstravome dar ir šiais trimis metodais. Pirmiausia apskaičiuodavome ūgį pagal kiekvieno ilgojo kaulo matmenis atskirai, po to rasdavome individo vidutinį ūgį ir pagaliau išvedėme visos senkapio populiacijos ūgio vidurkį (16 lent.).

¹⁶ Žr. Bass W. M. Human Osteology: a Laboratory and Field Manual of the Human Skeleton, p. 24—25.

3 pav. Kai kurių kranimetrinių rodiklių reikšmės šiaurės vakarų ir pietryčių serijų grupėse bei pereinamojoje zonoje (18 lentelės duomenys):

a — veido plotis (zy—zy), b — nosies kampas /75/1/, c — simotinis rodiklis (SS:SC), d — dakrialinis rodiklis (DS:DC)

Jakštaičiai, palyginti su kitais Lietuvos gyventojais, buvo aukštoko ūgio (17 lent. ir 2 pav.). Jiems artimo ūgio žmonės gyveno Kavarske, Gėluvoje, Ruseiniuose ir Skrebiuose, t. y. tame pačiame šiaurės vakarų Lietuvos regione, kurio serijos panašiausias ir kitais požymiais. Taigi ūgio analizės rezultatai dar kartą paremia šiaurės vakarų regiono realumą. Pagal ūgį prie šios serijų grupės šliejasi geografiškai artimos Pumpurų (Mažeikių raj.), Šlapgirio (Kelmės raj.) ir iš dalies Šilelio (Kauno raj.) serijos, kurių diskrečiai varijuojančių ir odontologinių požymių netyrėme. Liepiniškių ir Rumšiškių (pietrytinės grupės branduolio) gyventojai palyginti žemi. Prie šios grupės šliejasi Norkūnų (Prienų raj.) serija, kuri taip pat buvo per mažą atstumui pagal diskrečiai varijuojančius ir odontologinius požymius apskaičiuoti.

Palyginus su sinchronine kaimyninių kraštų medžiaga, Jakštaičių gyventojų ūgį galima traktuoti kaip aukštesnį negu vidutinis. Anai Baltarusijos XVIII—XIX a. gyventojų ūgis (Саливон И. И. и др., 1976, с. 97), atkurtas Manuvrijės metodu, buvo vyrų 165,0 cm, moterų — 155,8, o Troter ir Gleser metodu — vyrų 169,4 cm, moterų — 157,6 cm, taigi artimas Lietuvos pietryčių grupės gyventojų ūgiui. Panašaus ūgio to meto Lenkijos (Miszkievicz B., 1974, p. 104), Norvegijos (Guldberg G., 1901, p. 49; Wagner K., 1927, p. 28), šiek tiek aukštesni Švedijos (Gejvall M.-G., 1960, Tabl. 3) ir kai kurių Vokietijos vietų gyventojai (Schott L., 1962, p. 34—36).

Norėdami apibendrinti Lietuvos XIV—XVII a. gyventojų morfologinę diferenciaciją ir apibrėžti Jakštaičių gyventojų vietą joje, apskaičiuojame pagal diskrečiai varijuojančius ir odontologinius požymius šiaurės vakarų ir pietryčių serijų grupių bei jų sandūros zonos (18 lent.) svarbiausių kraniloginių požymių vidurkius. Be to, išvedėme tuo pačiu principu sugrupuotų serijų ūgio vidurkius. Remiantis tokiu kompleksiniu tyrimu, galima tvirtinti, kad XIV—XVII a. Lietuvos gyventojai sudarė dvi morfologiškai ir genetiškai giminingas grupes. Nors griežtų ribų tarp jų nebuvo, vis dėlto galima susekti šokią tokią kai kurių požymių kitimo tendenciją iš šiaurės vakarų į pietryčius. Šiaurės vakarų grupė, kurios tolimiausias geografinis punktas mūsų medžiagoje yra Jakštaičiai (3 pav.), išsiskyrė truputį platesniu veidu, žemesne smegenine, išsišovusia nosimi, išvešėjusia nosies šaknimi, o pietrytinė, atvirkščiai — siauresniu veidu, aukštesne smegenine, mažesniu nosies kampu ir žemesne nosies šaknimi. Grupių są-

lyčio zonoje šie požymiai dažniausiai būna pereinamojo pobūdžio. Šiaurės vakarų grupės vyrų ūgio vidurkis 167,6 cm, pietryčių — 164,2 cm (skirtumas statistiškai patikimas), o pereinamosios zonos — bemaž toks (168,1 cm), koks ir šiaurės vakarų (skirtumas nepatikimas). Galima manyti, jog XIV—XVII a. vyko

dviejų truputį skirtingos kilmės gyventojų tipų konsolidacija, tik jos atskirų grandžių tempai buvo skirtingi: morfologine prasme tos grupės buvo jau gerokai susiliejusios, tačiau dar išlaikiusios šiokių tokių genų fondo skirtumus.

1 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ POPULIACIJOS GYVENIMO LENTELE

x	D _x	d _x	l _x	q _x	L _x	T _x	e _x ⁰
♂ ♀							
0	23,5	12,51	100,00	0,1251	93,74	2651,28	26,51
1—4	17,7	9,41	87,49	0,1075	331,14	2557,54	29,23
5—9	18,05	9,60	78,08	0,1229	366,40	2226,40	28,51
10—14	12,75	6,78	68,48	0,0990	325,45	1860,00	27,16
15—19	12,00	6,38	61,70	0,1034	292,55	1534,55	24,87
20—29	20,50	10,91	55,32	0,1972	498,65	1242,00	22,45
30—39	22,50	11,96	44,41	0,2693	384,30	743,35	16,74
40—49	24,00	12,77	32,45	0,3935	260,65	359,05	11,06
50—	37,00	19,68	19,68	1,0000	98,40	98,40	5,00
	188,00	100,00			2651,28		
♂							
20—24	4,0	8,00	100,00	0,0800	480,00	2585,00	25,85
25—29	2,0	4,00	92,00	0,0434	450,00	2105,00	22,88
30—34	3,0	6,00	88,00	0,0681	425,00	1655,00	18,81
35—39	6,0	12,00	82,00	0,1463	380,00	1230,00	15,00
40—44	4,0	8,00	70,00	0,1142	330,00	850,00	12,14
45—49	8,5	17,00	62,00	0,2741	267,50	520,00	8,39
50—54	8,5	17,00	45,00	0,3777	182,50	252,50	5,61
55—	14,0	28,00	28,00	1,0000	70,00	70,00	2,50
	50,0	100,00			2585,00		
♀							
20—24	7,0	12,96	100,00	0,1296	467,60	2027,79	20,28
25—29	7,5	13,89	87,04	0,1595	400,47	1560,19	17,92
30—34	6,5	12,04	73,15	0,1645	335,65	1159,72	15,85
35—39	7,0	12,96	61,11	0,2120	273,15	824,07	13,48
40—44	5,0	9,26	48,15	0,1923	217,60	550,92	11,44
45—49	6,5	12,04	38,89	0,3095	164,35	333,32	8,57
50—54	3,5	6,48	26,85	0,2413	118,05	168,97	6,29
55—	11,0	20,37	20,37	1,0000	50,92	50,92	2,46
	54,0	100,00			2027,79		
	$E_{e_0^0} = \pm 1,67$		$\sigma E_{e_{20}^0} = \pm 3,33$		$\sigma E_{e_{20}^0} = \pm 3,33$		

2 LENTELĖ

JAKSTAIČIŲ POPULIACIJOS GYVENIMO LENTELĖ
(NAUJAGIMIŲ SKAICIUS PADIDINTAS IKI 24%)

x	D _x	d _x	l _x	q _x	L _x	T _x	e _x ⁰
0	52,50	24,19	100,00	0,24190	87,90	2303,76	23,01
1—4	17,70	8,16	75,81	0,10764	286,92	2215,86	29,23
5—9	18,05	8,32	67,65	0,12298	317,45	1928,94	28,51
10—14	12,75	5,87	59,33	0,09894	281,97	1611,49	27,16
15—19	12,00	5,53	53,46	0,10344	253,47	1329,52	24,87
20—29	20,50	9,45	47,93	0,19716	432,05	1076,05	22,45
30—39	22,50	10,37	38,48	0,26949	332,95	644,00	16,73
40—49	24,00	11,06	28,11	0,39345	225,80	311,05	11,06
50—	37,00	17,05	17,05	1,00000	85,25	85,25	5,00
	217,00	100,00			2303,76		

3 LENTELĖ

JAKSTAIČIŲ KRANIOLIGINĖS SERIJOS LYTINĖ IR AMŽINĖ
STRUKTŪRA

Amžiaus kategorija	Vyrai		Moterys	
	N	%	N	%
<i>Adultus</i> /20—35/	9	39,1	17	63,0
<i>Maturus</i> /35—55/	11	47,8	6	22,2
<i>Senilis</i> /55—x/	3	13,1	4	14,8
Iš viso	23	100,0	27	100,0

4 LENTELĖ

JAKSTAIČIŲ KRANIOLIGINĖS SERIJOS MATMENYS

Nr. pagal Martiną	Po ž y m i s	V y r a i			M o t e r y s		
		N	M	S	N	M	S
1.	Smegeninės ilgis	23	183,6	6,02	27	178,8	4,79
2.	Smegeninės ilgis g-i	23	177,9	6,16	27	172,6	5,90
8.	Smegeninės plotis	23	141,2	5,23	27	135,2	5,04
17.	Smegeninės aukštis nuo ba	23	135,8	4,90	27	132,3	3,94
20.	Smegeninės aukštis nuo po	23	115,3	4,46	27	111,9	3,29
23.	Smegeninės apimtis	23	521,6	11,50	27	505,1	12,90
24.	Skersinis lankas	23	313,7	12,40	27	299,7	8,62
25.	Strėlinis lankas	23	371,8	10,90	26	364,0	11,61
26.	Kaktos lankas	23	126,8	5,61	27	125,8	4,10
27.	Momens lankas	23	128,1	4,68	27	126,6	7,35
28.	Pakaušio lankas	23	117,3	7,39	26	111,8	7,64
29.	Kaktos styga	23	111,3	5,01	27	109,2	3,68
30.	Momens styga	23	113,8	4,03	27	112,5	5,80
31.	Pakaušio styga	23	96,9	5,56	26	94,2	5,12
9.	Mažiausias kaktos plotis	23	95,2	3,04	27	92,5	3,56
10.	Didžiausias kaktos plotis	23	119,3	4,61	27	114,4	4,84
11.	Biaurikuliarinis plotis	23	125,3	5,96	27	117,7	5,77
12.	Pakaušio plotis	23	109,0	5,49	26	106,8	4,68
5.	Pamato ilgis	23	103,1	3,79	27	99,9	3,95
7.	Didžiosios angos ilgis	23	36,9	2,98	26	36,1	3,07
16.	Didžiosios angos plotis	23	30,9	2,93	26	29,3	2,16
38.	Talpa: tiesioginiu būdu	17	1525,9	117,80	22	1386,1	111,50
	Manouvrier formule	17	1521,9	113,60	22	1468,6	118,00
	Lee-Pearson formule	17	1399,6	50,60	22	1297,3	94,60
	Lee formule	17	1426,6	90,00	22	1326,5	95,40

Nr. pagal Mar- tiną	Po ž y m i s	V y r a i			M o t e r y s		
		N	M	S	N	M	S
40.	Veido pamato ilgis	21	98,2	3,32	24	96,4	5,09
45.	Veido plotis	23	133,3	6,35	26	124,2	4,85
47.	Veido aukštis	22	117,5	7,86	23	110,9	5,93
48.	Veido viršaus aukštis	21	66,6	4,17	23	63,6	3,48
48(2).	Veido apačios aukštis	21	52,9	4,02	23	49,3	3,61
48(3).	Viršut. žandikaulio aukštis	20	43,3	5,05	23	39,5	3,29
43.	Veido viršaus plotis	23	104,3	3,63	27	101,0	4,19
46.	Veido vidurio plotis	23	95,9	4,22	27	93,6	5,04
60.	Alveolinio lanko ilgis	21	53,8	2,74	24	52,4	3,38
61.	Alveolinio lanko plotis	18	62,8	3,20	21	60,1	3,10
62.	Gomurio ilgis	21	45,9	3,26	24	45,0	2,60
63.	Gomurio plotis	16	40,1	1,81	21	39,6	3,14
64.	Gomurio aukštis	14	13,6	4,70	18	11,4	2,79
55.	Nosies aukštis	23	51,0	3,80	27	48,1	2,80
54.	Nosies plotis	23	24,2	2,95	27	23,8	1,71
56.	Nosikaulių ilgis	14	23,3	2,85	24	21,7	2,80
51.	Akiduobės plotis nuo mf	23	42,2	2,13	27	40,8	1,74
51(a).	Akiduobės plotis nuo d	22	38,9	1,90	26	37,5	1,57
52.	Akiduobės aukštis	23	31,4	2,48	27	32,9	2,26
50.	Nosies šaknies plotis	23	19,7	2,16	26	18,5	2,13
43(1).	Biorbitalinė styga	23	98,9	3,98	27	95,3	3,98
	n atstumas nuo biorbitalinės stygos	23	17,6	3,26	27	17,1	2,25
	Zigomaksiliarinė styga	23	95,9	4,22	27	93,6	5,04
	ss atstumas nuo zigomaksiliar. stygos	23	25,1	3,14	27	25,5	2,92
77.	Nazomaliarinis kampas	23	140,9	7,09	27	140,5	4,66
	Zigomaksiliarinis kampas	23	125,1	6,17	27	122,8	5,76
DC	Dakrialinė styga	22	20,8	2,68	25	20,4	2,55
DS	Dakrialinis aukštis	22	12,3	1,85	25	11,1	1,13
SC	Simotinė styga	22	8,4	2,58	26	8,8	2,16
SS	Simotinis aukštis	22	4,3	1,41	26	3,5	0,96
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	22	58,2	10,10	25	55,0	8,47
SS:SC	Simotinis rodiklis	22	57,5	12,14	26	38,2	8,13
72.	Bendras veido kampas	21	84,0	3,61	23	79,6	3,77
73.	Veido vidurio kampas	23	85,4	3,49	27	83,5	3,77
74.	Alveolinės ataugos kampas	21	76,3	8,72	23	65,6	6,41
75.	Nosikaulių kampas	19	51,6	7,67	26	54,5	5,64
75(1).	Kampas tarp profilio ir nosies	18	33,0	8,75	22	25,4	4,55
32.	Kaktos kampas n-m	23	82,2	6,83	27	84,2	4,80
	Kaktos kampas g-m	23	75,4	5,55	27	78,2	5,37
33(4).	Pakaušio kampas	23	120,9	6,45	26	123,2	5,25
8:1	Smegeninės rodiklis	23	77,0	4,64	27	75,6	3,00
17:1	Aukščio ir ilgio rodiklis	23	74,0	3,07	27	71,8	2,11
17:8	Aukščio ir pločio rodiklis	23	96,3	4,73	27	97,6	4,36
9:8	Kaktos ir momens rodiklis	23	67,3	2,22	27	68,6	3,23
9:10	Kaktos rodiklis	23	79,7	2,22	27	80,8	3,58
29:26	Kaktos linkio rodiklis	23	87,6	1,62	27	86,9	1,88
9:45	Kaktos ir skruostų rodiklis	23	72,4	4,81	26	74,9	2,48
48:45	Veido viršaus rodiklis	21	50,2	3,55	22	51,5	3,19
52:51	Bendras veido rodiklis	22	88,3	6,52	22	89,9	5,06
47:45	Akiduobės rodiklis nuo mf	23	74,4	5,54	27	80,9	6,23
52:51(a)	Akiduobės rodiklis nuo d	22	80,8	6,62	26	87,5	6,25
54:55	Nosies rodiklis	23	47,2	7,15	27	49,0	4,84
68.	Apat. žandikaulio ilgis iki kampų	23	77,8	4,95	27	75,5	4,23
68(1)	Apat. žandikaulio ilgis iki krumplių	23	109,4	6,59	27	105,2	6,50
65.	Krumplinis plotis	20	117,4	5,79	25	111,7	6,20
66.	Kampinis plotis	23	106,0	5,84	27	94,8	5,09
67.	Smakrinis plotis	23	45,4	2,31	27	44,1	2,80
69	Sąvaržos aukštis	21	33,6	2,13	23	30,9	3,19
69(1).	Mentalinis kūno aukštis	22	33,7	3,13	23	30,4	2,57
69(2).	Moliarinis kūno aukštis	17	28,9	3,69	17	25,5	2,75
69(3).	Kūno storis	23	12,0	1,77	27	11,4	2,24
70.	Sakos aukštis	23	62,3	7,89	27	57,0	6,05
70(a).	Sakos aukštis	23	68,1	5,74	27	63,1	4,68
71.	Mžiausias šakos plotis	23	32,5	3,46	27	31,7	3,20
79.	Žandikaulio kampas	23	126,0	—	27	125,3	—

5 LENTELĖ

JAKSTAICIŲ KRANIOLIGINĖS SERIJOS SVARBIAUSIŲ RODIKLIŲ PASISKIRSTYMAS

Rodiklio rubrikacija	Ribos	Vyrai		Moterys	
		N	%	N	%
Smegeninės rodiklis /8:1/					
Hiperdolichokranija	65,0—69,9	1	4,3	1	3,7
Dolichokranija	70,0—74,9	7	30,5	11	40,8
Mezokranija	75,0—79,9	10	43,5	13	48,1
Brachikranija	80,0—84,9	5	21,7	2	7,4
Smegeninės ilgio ir aukščio rodiklis /17:1/					
Chamekranija	x—69,9	2	8,7	—	—
Ortokranija	70,0—74,9	13	56,5	21	77,8
Hipsikranija	75,0—x	8	34,8	6	22,2
Smegeninės pločio ir aukščio rodiklis /17:8/					
Tapainokranija	x—91,9	4	17,4	1	3,7
Metriokranija	92,0—97,9	12	52,2	14	51,8
Akrokranija	98,0—x	7	30,4	12	44,5
Bendras veido rodiklis /47:45/					
Hipereuriprozopija	x—79,9	1	4,6	—	—
Euriprozopija	80,0—84,9	7	31,8	3	13,6
Mezoprozopija	85,0—89,9	4	18,2	8	36,4
Leptoprozopija	90,0—94,9	7	31,8	7	31,8
Hiperleptoprozopija	95,0—x	3	13,6	4	18,2
Veido viršaus rodiklis /48:45/					
Hipereurienija	x—44,9	2	9,5	1	4,6
Eurienija	45,0—49,9	7	33,3	4	18,2
Mezenija	50,0—54,9	11	52,4	15	68,2
Leptenija	55,0—59,9	1	4,8	2	9,0
Akiduobės rodiklis /52:51/					
Chamekonchija	x—75,9	11	47,8	4	14,8
Mezokonchija	76,0—84,9	12	52,2	17	63,0
Hipsikonchija	85,0—x	—	—	6	22,2
Nosies rodiklis /54:55/					
Leptorinija	x—46,9	12	52,2	9	33,3
Mezorinija	47,0—50,9	6	26,1	12	44,5
Chamerinija	51,0—57,9	4	17,4	5	18,5
Hiperchamerinija	58,0—x	1	4,3	1	3,7

6 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ LYTINIO DIMORFIZMO KOEFICIENTAI, PALYGINUS SU STANDARTINIAIS DYDŽIAIS

Požymio Nr. pagal Martiną	Standartas	Jakštaičiai	Požymio Nr. pagal Martiną	Standartas	Jakštaičiai
1.	1,044—1,054	1,027	43.	1,035—1,045	1,033
2.	1,044—1,054	1,031	46.	1,049—1,059	1,025
8.	1,032—1,042	1,044	60.	1,041—1,053	1,027
17.	1,043—1,051	1,026	61.	1,048—1,060	1,045
20.	1,042—1,050	1,039	62.	1,044—1,058	1,020
23.	1,040—1,046	1,032	63.	1,044—1,056	1,013
24.	1,037—1,043	1,047	55.	1,054—1,068	1,060
25.	1,034—1,040	1,021	54.	1,032—1,050	1,017
26.	1,036—1,046	1,002	51.	1,034—1,048	1,034
27.	1,033—1,043	1,012	51/a/.	1,033—1,047	1,037
28.	1,032—1,040	1,049	52.	0,999—1,011	0,954
29.	1,039—1,045	1,019	43/1/.	1,038—1,048	1,038
30.	1,036—1,046	1,012	DC	1,049—1,063	1,020
31.	1,030—1,034	1,029	DS	1,105—1,121	1,108
9.	1,026—1,038	1,029	SC	0,994—1,006	0,954
10.	1,034—1,046	1,042	SS	1,199—1,215	1,228
11.	1,045—1,051	1,064	68/1/.	1,045—1,055	1,040
12.	1,033—1,043	1,021	68.	1,051—1,061	1,031
5.	1,049—1,059	1,032	65.	1,056—1,068	1,051
7.	1,034—1,050	1,022	66.	1,079—1,091	1,128
16.	1,039—1,051	1,055	67.	1,029—1,041	1,029
38.	1,110—1,126	1,101	69.	1,101—1,113	1,087
40.	1,037—1,047	1,019	69/1/.	1,097—1,111	1,108
45.	1,067—1,077	1,073	69/3/.	1,050—1,062	1,053
47.	1,070—1,084	1,060	70.	1,100—1,114	1,092
48.	1,069—1,083	1,047			

7 LENTELE

P o ž y m i s	Balas arba forma	JAKŠTAIČIŲ KRANIOLOGINĖS SERIJOS APRASOMIEJI POZYMAI					
		Vyrai			Moterys		
		N	%	M	N	%	M
<i>Glabella</i>	1	—	—	4,81	—	—	2,69
	2	1	4,5		10	38,5	
	3	2	9,1		15	57,7	
	4	3	13,6		—	—	
	5	10	45,5		1	3,8	
	6	6	27,3		—	—	
<i>Arcus superciliaris</i>	1	—	—	2,72	9	34,6	1,76
	2	6	27,3		14	53,8	
	3	16	72,7		3	11,6	
<i>Spina nasalis</i>	1	—	—	3,38	2	8,0	3,32
	2	2	11,0		2	8,0	
	3	10	55,6		12	48,0	
	4	3	16,7		4	16,0	
	5	3	16,7		5	20,0	
<i>Protuberantio occipitalis externa</i>	1	3	13,6	2,45	4	15,4	2,07
	2	8	36,4		17	65,4	
	3	9	40,9		4	15,4	
	4	2	9,1		1	3,8	
	5	—	—		—	—	
<i>Tuber frontale</i>	0	9	40,9		3	11,5	
<i>Tuber parietale</i>	0	5	22,7		8	30,8	
<i>Apertura piriformis</i>	infantilis fossa prae-nasalis	—	—		—	—	
	anthropina sulcus prae-nasalis	6	27,3		—	—	
		16	72,7		26	100,0	
<i>Norma verticalis</i>	ellipsoides	2	9,1		1	3,9	
	pentagonoides	5	22,7		5	19,2	
	rhomboides	—	—		—	—	
	ovoides	15	68,2		20	76,9	
	sphenoides	—	—		—	—	
	sphaeroides	—	—		—	—	
birsoides	—	—		—	—		
<i>Norma occipitalis</i>	pleištas	—	—		—	—	
	bomba	—	—		1	3,8	
	namas	19	86,4		15	57,7	
	palapinė	3	13,6		10	38,5	
<i>Norma frontalis</i>	žemyn siaurėjanti	3	13,6		20	76,9	
	kvadratinė	13	59,1		5	19,2	
	žemyn platiėjanti	6	27,3		1	3,9	

8 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ VYRISKOS KAUKOLIŲ SERIJOS APIBENDRINTI ATSTUMAI NUO BENDRALAIKIŲ LIETUVOS SERIJŲ
(PENROUZO KOEFICIENTAI)

Nr.	Serija, datuotė	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Jakštaičiai										
2.	Kavarskas, Anykščių raj., XVI—XVII a.	0,13									
3.	Gėluva, Raseinių raj., XVI—XVII a.	0,12	0,05								
4.	Sūduva /Norkūnai, Prienų raj., Tursučiai, Kapsuko raj., XVII a./	0,23	0,19	0,12							
5.	Strėva, Vievio raj., XVI—XVII a.	0,36	0,29	0,19		0,33					
6.	Ruseiniai, Kėdainių raj., XIV—XVII a.	0,26	0,17	0,06		0,17	0,23				
7.	Liepiniškės, Utenos raj., XV—XVII a.	0,25	0,19	0,12		0,14	0,29	0,07			
8.	Uliūnai, Panevėžio raj., XVI—XVII a.	0,66	0,45	0,29		0,33	0,40	0,24	0,26		
9.	Skrebinai, Jonavos raj., XIV—XVII a.	0,14	0,08	0,03		0,13	0,25	0,08	0,10	0,37	
10.	Rumšiškės, Kaišiadorių raj., XIV—XVI a.	0,18	0,09	0,07		0,19	0,31	0,14	0,22	0,48	0,11
11.	Šlappgiris, Kelmės raj., XV—XVI a.	0,62	0,69	0,60		0,51	1,03	0,73	0,64	0,65	0,62

9 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ VYRISKOS SERIJOS SUGRETINIMAS SU ARTIMIAUSIOMIS PAGAL PENROUZO KOEFICIENTĄ BENDRALAIKĖMIS LIETUVOS SERIJOMIS

Nr. pagal Martina	P o ž y m i s	Jakštaičiai, Sialiuų raj., XV—XVII a.	Gėluva, Raseinių raj., XVI—XVII a.	Kavarskas, Anykščių raj., XVI—XVII a.	Skrebinai, Jonavos raj., XIV—XVII a.	Rumšiškės, Kaišiadorių raj., XIV—XVI a.
1.	Smegeninės ilgis	183,6(23)	183,8(44)	182,4(30)	183,8(30)	184,1(28)
8.	Smegeninės plotis	141,2(23)	142,4(44)	140,4(31)	142,4(30)	144,1(26)
8:1	Smegeninės rodiklis	77,0(23)	77,5(44)	77,2(30)	77,5(30)	78,7(25)
17.	Smegeninės aukštis	135,8(23)	134,5(44)	134,5(31)	135,0(29)	134,8(25)
45.	Veido plotis	133,3(23)	133,3(44)	132,2(30)	132,9(30)	133,3(20)
48.	Veido viršaus aukštis	66,6(21)	69,1(41)	67,6(27)	69,6(23)	68,4(24)
48:45	Veido viršaus rodiklis	50,2(21)	52,2(41)	50,9(26)	52,6(23)	51,1(16)
54.	Nosies plotis	24,2(23)	24,1(44)	24,6(30)	23,5(30)	24,6(28)
55.	Nosies aukštis	51,0(23)	50,7(44)	51,2(31)	50,0(30)	50,0(27)
54:55	Nosies rodiklis	47,2(23)	47,6(44)	48,1(30)	47,1(30)	49,2(27)
51.	Akiduobės plotis	42,2(23)	41,7(44)	41,3(30)	41,0(29)	41,2(25)
52.	Akiduobės aukštis	31,4(23)	31,9(44)	32,0(30)	31,4(29)	31,4(25)
52:51	Akiduobės rodiklis	74,4(23)	76,5(44)	77,5(30)	76,4(29)	76,2(24)
77.	Nazomaliarinis kampas	140,9(23)	137,6(43)	138,7(31)	140,1(29)	137,8(28)
	Zigomaksiliarinis kampas	125,1(23)	121,0(43)	122,5(31)	121,3(29)	122,9(21)
75(1).	Nosies kampas	33,0(18)	30,0(39)	30,5(17)	28,8(19)	26,3(13)
SS:SC	Simotinis rodiklis	57,5(22)	46,0(43)	41,9(29)	45,3(28)	45,7(26)
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	58,2(22)	57,8(44)	56,9(26)	59,3(29)	53,9(26)

10 LENTELE

APIBENDRINTAS ATSTUMAS TARP JAKŠTAIČIŲ VYRISKOS SERIJOS IR BENDRALAIKIŲ KAIMYNIŲ KRASTŲ SERIJŲ (PENROUZO KOEFICIENTAI)

Vietovė, datuotė, autorius	C_{R^2}	Vietovė, datuotė, autorius	C_{R^2}
Purgailiai, Centrinė Vidžemė, Latvija, XVII—XVIII a. /Denisova, 1973/	0,27	Naugardukas, Vakarų Baltarusija, XI—XII a. /Sullivan, 1969/	0,22
Palė, Šiaurės vakarų Vidžemė, Latvija, XIV—XVII a. /Denisova, 1973/	0,20	Baltarusija, jungtinė serija, XVIII—XIX a. /Sullivan, 1969/	0,39
Saldus, Kuršas, Latvija, XV—XVI a. /Denisova, 1973/	0,29	Grudekas prie Bugo, Rytų Lenkija, XIII—XVII a. /Belniakas, 1961/	0,07
Jaunkandava, Kuršas, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,24	Otepia, Šiaurės rytų Estija, XIV—XVI a. /Mark, 1956/	0,21
Tērvetė, Zemgala, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,32	Varbola, Vakarų Estija, XVI—XVII a. /Mark, 1956/	0,18
Kalno Plateriai, Zemgala, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,27	Staraja Ladoga, Šiaurės vakarų Rusija, XVII—XVIII a. /Aleksejevas, 1969/	0,22
Zemgala, jungtinė serija, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,18	Nikolskojė, Centrinė Rusija, XVI—XVIII a. /Trofimova, 1941/	0,41
Aukštieji Kapai, Aukšzemė, Latvija, XVII—XVIII a. /Denisova, 1973/	0,27	Maskva, Centrinė Rusija, XVIII a. /Trofimova, 1941/	0,48
Kuoknesė, Dauguvos deš. krantas, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,23	Pavluvas, Šlionskas, Lenkija, XV—XVI a. /Miszkievicz, 1968/	0,71
Reznės Aizkrauklė, Dauguvos deš. krantas, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,31	Krokuva, Pietų Lenkija, XV—XVIII a. /Kaczanowski, 1965/	0,46
Dudinia, Dauguvos žemupys, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,24	Ščecinekas, Pamarys, Lenkija, XV—XVIII a. /Kaliszewska-Drozdowska, 1967/	0,54
Martinsala, Dauguvos žiotys, Latvija, XIV—XVII a. /Denisova, 1973/	0,16	Oškobrhas, Centrinė Čekija, XIV—XVII a. /Blajerová, 1974/	1,01
Sēlpilis, Dauguvos kair. krantas, Latvija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,34	Staryj Orčeij, Centrinė Moldavija, XIV—XV a. /Velikanova, 1975/	0,36
Rytų Latvija, jungtinė serija, XVI—XVII a. /Denisova, 1973/	0,25		

11 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ VYRISKOS SERIJOS SUGRETINIMAS SU ARTIMIAUSIOMIS PAGAL PENROUZO KOEFICIENTĄ KAIMYNIŲ KRASTŲ SERIJOMIS

Nr. pagal Martina	Po ž y m i s	Jakštaičiai	Latvija XIV—XVII a.			Naugardukas, Baltarusija, XI—XII a. (I. Sullivan ir kt., 1976)	Grudekas prie Bugo, Lenkija, XIII—XVII a. (T. Belniakas ir kt., 1961)	Varbola, Vakarų Estija, XVI—XVII a. (K. Mark, 1956)
			Martinsala, Dauguvos žiotys (R. Denisova, 1973)	Zemgala, jungtinė serija (R. Denisova, 1973)	Palė, Vidžemė (J. Primanis, 1925)			
1.	Smegeninės ilgis	183,6(23)	186,4(183)	189,0(9)	182,6(21)	188,5(29)	186,2(134)	183,6(13)
8.	Smegeninės plotis	141,2(23)	143,0(180)	141,5(9)	142,1(21)	140,1(26)	139,7(135)	139,9(13)
8:1	Smegeninės rodiklis	77,0(23)	76,7(177)	75,0(9)	78,9(21)	74,3(26)	75,3(124)	76,1(13)
17.	Smegeninės aukštis	135,8(23)	135,1(158)	135,3(9)	131,8(21)	138,1(23)	136,8(112)	133,7(12)
45.	Veido plotis	133,3(23)	133,9(138)	131,5(4)	130,6(11)	132,5(22)	133,3(75)	132,1(11)
48.	Veido viršaus aukštis	66,6(21)	70,2(106)	68,8(7)	66,4(12)	70,6(23)	68,6(119)	68,0(12)
48:45	Veido viršaus rodiklis	50,2(21)	52,8(100)	52,0(4)	50,8(11)	53,3(20)	51,5(75)	51,9(11)
54.	Nosies plotis	24,2(23)	25,4(119)	25,4(7)	—	25,4(26)	25,1(127)	—
55.	Nosies aukštis	51,0(23)	51,0(127)	49,9(7)	—	52,5(26)	50,9(125)	—
54:55	Nosies rodiklis	47,2(23)	49,9(117)	51,1(7)	—	48,2(24)	49,8(111)	49,3(12)
51.	Akiduobės plotis	42,2(23)	43,2(125)	43,0(7)	—	41,5(26)	41,3(126)	—
52.	Akiduobės aukštis	31,4(23)	33,2(121)	32,1(6)	—	31,8(28)	31,6(128)	—
52:51	Akiduobės rodiklis	74,4(23)	77,0(121)	74,8(7)	—	75,5(26)	76,8(125)	77,2(11)
77.	Nazomaliarinis kampas	140,9(23)	139,4(109)	138,4(2)	136,3(10)	137,6(28)	—	140,4(13)
	Zigomaksiliarinis kampas	125,1(23)	127,6(82)	126,4(2)	126,8(5)	125,5(15)	—	130,4(10)
75(1)	Nosies kampas	33,0(18)	29,1(65)	—	29,7(6)	28,3(12)	—	31,4(10)
SS;SC	Simotinis rodiklis	57,5(22)	47,5(103)	—	42,8(9)	48,8(20)	—	39,6(12)
DS;DC	Dakrialinis rodiklis	58,2(22)	59,8(89)	64,4(2)	62,0(7)	65,2(18)	—	56,9(13)

12 LENTELE

DISKREČIAI VARIJUOJANČIŲ POŽYMIŲ DAŽNUMAS JAKŠTAIČIŲ KAUKOLIŲ SERIJOJE

P o ž y m i s	p ± m (p)		
	Vyrai	Moterys	Visi
<i>Os epiptericum incompletum</i>	28,6±9,9	32,1±8,8	30,8±6,4
<i>Os epiptericum completum</i>	14,3±7,6	17,9±7,2	15,4±5,0
<i>Os epiptericum</i> /iš viso/	42,9±10,8	50,0±9,5	40,4±6,8
<i>Stenokrotaphio</i> /H, K ir X/	14,3±7,6	17,9±7,2	15,4±5,0
<i>Os incisurae parietalis</i> /os postsquamosum/	22,7±8,9	14,3±6,6	16,6±5,1
<i>Ossa Wormiana suturae squamosae</i>	13,6±7,3	3,7±3,6	7,5±3,6
<i>Ossa Wormiana suturae lambdaideae</i>	69,6±9,6	57,1±9,4	61,8±6,6
<i>Ossa Wormiana suturae coronalis</i>	9,1±6,1	7,1±4,9	7,4±3,6
<i>Ossa Wormiana suturae sagittalis</i>	5,6±5,4	0,0±0,0	8,5±4,1
<i>Os apicis lambdae</i>	20,8±8,3	24,1±7,9	24,6±5,7
<i>Os Incae incompletum</i> /su os ap. lambdae/	25,0±7,7	31,0±8,6	29,8±6,1
<i>Os Incae incompletum</i> /be os ap. lambdae/	4,2±4,1	6,9±4,7	5,3±3,0
<i>Os Incae completum</i>	0,0±0,0	0,0±0,0	0,0±0,0
<i>Os bregmale</i>	4,3±4,3	6,9±4,7	5,3±3,0
<i>Os asteriale</i>	19,0±8,6	3,6±3,5	13,9±5,3
<i>Sutura metopica</i>	13,0±7,0	13,8±6,4	12,5±4,4
<i>Sutura palatina transversa</i> /laužtinė/	0,0±0,0	7,1±4,9	5,4±3,1
<i>Foramen parietale</i> /nėra/	36,4±10,3	58,6±9,1	50,9±6,7
<i>Foramen mastoideum</i> /nėra/	4,5±4,4	26,9±8,7	15,7±5,1
<i>Canalis condylaris</i> /nėra/	13,6±7,3	11,1±6,1	13,2±4,6
<i>Foramina zygomaticofacialia</i> /nėra/	22,7±8,9	10,3±5,7	14,5±4,8
<i>Foramen supraorbitale</i>	34,8±9,9	58,6±9,1	44,6±6,6
<i>Foramen frontale</i>	0,0±0,0	20,7±7,5	12,5±4,4
<i>Foramen ovale incompletum</i>	13,0±7,0	3,7±3,6	7,4±3,6
<i>Foramen spinosum apertum</i>	13,0±7,0	35,7±9,1	23,6±5,7
<i>Foramen palatinum minus accessorium</i>	60,9±10,2	48,3±9,3	53,6±6,7
<i>Foramen infraorbitale accessorium</i>	13,0±7,0	21,4±7,8	18,2±5,2
<i>Foramen mentale duplex</i>	4,3±4,2	6,9±4,7	7,1±3,4
<i>Foramen mastoideum exsuturale</i>	72,7±9,5	53,8±9,8	64,7±6,7
<i>Foramen ethmoidale ant. exsuturale</i>	53,3±12,9	40,0±9,8	45,4±7,5
<i>Foramen tympanicum</i>	13,0±7,0	10,3±5,7	14,3±4,7
<i>Foramen pterygospinosum</i>	4,3±4,2	0,0±0,0	3,6±2,5
<i>Canalis hypoglossi duplex</i>	17,4±7,9	17,2±7,0	17,8±5,1
<i>Cribrum orbitale</i> /suturae orbitae/	21,7±8,6	13,8±6,4	16,1±4,9
<i>Arcus mylohyoideus</i>	4,3±4,2	10,7±5,8	7,3±3,5
<i>Asimilatio atlantis</i>	0,0±0,0	3,4±3,4	1,9±1,9
<i>Facies articularis condylaris duplex</i>	13,0±7,0	0,0±0,0	5,9±3,3
<i>Tuberculum praecondylare</i>	0,0±0,0	0,0±0,0	0,0±0,0
<i>Torus palatinus</i> /2—3 laipsnio/	4,3±4,3	21,4±7,8	12,7±4,5
<i>Torus palatinus</i> /1—3 laipsnio/	13,0±7,0	28,6±8,5	21,8±5,6
<i>Torus mandibularis</i>	4,3±4,3	0,0±0,0	1,8±1,8
<i>Torus auditivus</i>	0,0±0,0	0,0±0,0	0,0±0,0
<i>Os zygomaticum bipartitum et tripartitum</i>	0,0±0,0	0,0±0,0	0,0±0,0
<i>Os parietale bipartitum</i>	0,0±0,0	0,0±0,0	0,0±0,0

13 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ IR KITŲ BENDRALAIKIŲ LIETUVOS SERIJŲ VIDUTINIAI DIVERGENCIJOS MATAI (VDM) PAGAL DISKREČIAI VARIJUOJANČIUS POŽYMIUS

(KAIRYSIS APATINIS TRIKAMPIS — PAGAL 34 POŽYMIUS, DESINYSIS VIRŠUTINIS — PAGAL 16 LABIAUSIAI VARIJUOJANČIŲ POŽYMIŲ)

	Gėluva	Kavarskas	Rumšiškės	Jakštaičiai	Skrebinai	Liepiniškės	Ruseiniai
Gėluva		0,0295*	0,0319*	0,0178	0,0380*	0,0376*	0,0084
Kavarskas	0,0196*		0,0078	0,0158	0,0359*	0,0258	0,0320
Rumšiškės	0,0257*	0,0136*		0,0303*	0,0438*	—0,0195	0,0028
Jakštaičiai	0,0124	0,0149*	0,0320*		0,0826*	0,0306*	0,0669*
Skrebinai	0,0131	0,0281*	0,0484*	0,0433*		0,0090	—0,0192
Liepiniškės	0,0238*	0,0211	0,0027	0,0239	0,0021		—0,0079
Ruseiniai	0,0292*	0,0409*	0,0218	0,0617*	0,0040	0,0000	

*P<0,05

14 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ SERIJOS ODONTOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA

Nr.	P o ž y m i s	N		Nr.	P o ž y m i s	N	
			p±m (p)				p±m (p)
1.	Diastema I ¹ —I ¹	43	18,6±5,9	7.	M ² gumburai: 4	13	53,9±13,8
2.	Kraudingas I ²	50	0,0±0,0		4—	13	30,7±12,8
3.	I ² redukcija: 1°	45	15,5±5,4		3+	13	7,7±7,3
	2°+3°	45	0,0±0,0		3	13	7,7±7,3
4.	I ¹ „kastuvo“ pavidalo:			8.	Distalinė trigonido ketera	3	0,0±0,0
	1°	43	6,9±3,9	9.	Alkūninė metakonido raukšlė	3	0,0±0,0
	2°	43	2,3±2,3	10.	M ₁ <i>tuberculum accessorium med. int.</i>	3	0,0±0,0
	3°	43	0,0±0,0	11.	M ₁ gumburai: 6	5	0,0±0,0
5.	I ² „kastuvo“ pavidalo:				y5	5	40,0±21,9
	1°	44	6,8±3,8		+5	5	40,0±21,9
	2°	44	11,3±4,8		x5	5	0,0±0,0
	3°	44	0,0±0,0		y4	5	20,0±17,9
6.	M ¹ gumburai:				+4 ir x4	5	0,0±0,0
	4	15	93,3±6,4	12.	M ₂ gumburai: 6 ir 5	17	0,0±0,0
	4—	15	6,7±6,4		y4	17	0,0±0,0
	3+	15	0,0±0,0		+4	17	76,4±10,3
	3	15	0,0±0,0		x4	17	23,6±10,3
	5	15	0,0±0,0				

15 LENTELE

JAKŠTAIČIŲ IR KITŲ BENDRALAIKIŲ LIETUVOS SERIJŲ VIDUTINIAI DIVERGENCIJOS MATAI (VDM) PAGAL ODONTOLOGINIUS POŽYMIUS

(KAIRYSIS APATINIS TRIKAMPIS — PAGAL 12 POŽYMIŲ, DEŠINYSIS VIRŠUTINIS — PAGAL 6 POŽYMIUS)

	Jakštaičiai	Kavarskas	Liepiniškės	Gėluva	Rumšiškės	Skrebinai	Ruseiniai
Jakštaičiai		-0,008	-0,040	0,023	0,114*	-0,039	-0,034
Kavarskas	0,069		-0,085	-0,051	0,099*	-0,050	-0,071
Liepiniškės	-0,120	0,206*		-0,069	0,054	-0,079	-0,120
Gėluva	-0,067	-0,025	-0,058		0,118*	-0,036	-0,076
Rumšiškės	0,035	0,096	0,047	0,024		0,055	0,069
Skrebinai	-0,030	-0,132	0,173	-0,091	-0,043		-0,115
Ruseiniai	-0,133	-0,013	-0,191	-0,145	-0,040	-0,275	

* P<0,05

16 LENTELE

VIDUTINIS JAKŠTAIČIŲ GYVENTOJŲ ŪGIS (cm)

Ūgio rekonstrukcijos metodas	Vyrai				Moterys			
	M	m	S	V	M	m	S	V
J. Nainys /1972/, A. Garmus /1974/	168,0	0,86	4,5	2,7	156,5	0,64	2,8	1,8
L. Manouvrier /1892/	167,7	0,77	4,0	2,4	158,1	1,45	6,4	4,0
A. Telkkä /1950/	169,4	0,85	4,4	2,6	157,5	0,88	5,5	3,5
M. Trotter, G. Gleser /1952/	170,4	1,20	6,2	3,7	160,1	1,07	4,7	2,9

17 LENTELĖ

JAKŠTAIČIŲ GYVENTOJŲ ŪGIŠ BENDRALAIKIAME LIETUVOS ŽEMELAPYJE
(J. NAINIO IR A. GARMAUS LYGTYS)

V I E T O V E	V Y R A I					M O T E R Y S				
	N	M	m	S	V	N	M	m	S	V
Jakštaičiai, Siaulių raj.	27	167,99	0,86	4,50	2,66	19	156,50	0,64	2,80	1,79
Pumpurai, Mažeikių raj.	21	167,98	1,15	5,30	3,18	10	157,52	1,29	4,08	2,59
Ruseiniai, Kėdainių raj.	16	167,18	1,17	4,70	2,80	10	156,63	1,33	4,21	2,69
Kavarskas, Anykščių raj.	19	168,57	0,98	4,30	2,59	14	157,77	1,24	4,62	2,93
Skrebinai, Jonavos raj.	30	168,59	0,93	5,10	3,03	15	157,00	1,07	4,15	2,64
Liepiniškės, Utenos raj.	23	165,02	0,72	3,49	2,12	9	157,00	1,19	3,57	2,27
Gėluva, Raseinių raj.	51	167,00	0,57	4,10	2,46	30	156,45	0,83	4,57	2,92
Ūrkūnai, Prienų raj.	6	164,33	2,19	5,37	3,29					
Slapgiris, Kelmės raj.	5	172,00	1,39	3,16	1,86	4	158,37	2,00	4,01	2,53
Rumšiškės, Kaišiadorių raj.	53	163,83	0,66	4,84	2,95	34	155,82	0,77	4,46	2,86
Silelis, Kauno raj.	9	169,76	1,26	3,78	2,23	14	156,48	1,13	4,23	2,70
Jungtinė serija	264	166,82	0,31	5,00	2,99	165	156,60	0,37	4,58	2,93

18 LENTELĖ

JAKŠTAIČIŲ VYRISKOS KAUKOLIŲ SERIJOS VIETA XIV—XVII a. LIETUVOS KRANIOLIGINĖJE DIFERENCIACIJOJE

Nr. pagal Martina	P o ž y m i s	Siaurvakinė, se- rijų grupė, (Jakš- taičiai, Gėluva, Ka- varskas)	Pereinamoji serijų grupė (Ruseiniai, Skrebinai)	Siaurvakinė se- rijų grupė (Jakštai- čiai, Gėluva, Kavars- kas)
1.	Smegeninės ilgis	183,3 (97)	184,0 (48)	184,2 (43)
8.	Smegeninės plotis	141,5 (98)	143,0 (48)	142,4 (41)
8:1	Smegeninės rodiklis	77,3 (97)	77,7 (48)	77,6 (40)
17.	Smegeninės aukštis	134,3 (98)	135,8 (47)	135,7 (39)
45.	Veido plotis	133,0 (97)	133,0 (47)	131,9 (34)
48.	Veido viršaus aukštis	68,1 (89)	69,8 (40)	68,8 (38)
48:45	Veido rodiklis	51,3 (88)	52,7 (40)	52,1 (29)
54.	Nosies plotis	24,3 (97)	23,4 (48)	24,0 (43)
55.	Nosies aukštis	50,9 (98)	50,2 (48)	50,2 (42)
54:55	Nosies rodiklis	47,7 (97)	46,8 (48)	48,2 (42)
51.	Akiduobės plotis	41,7 (97)	41,1 (47)	41,1 (40)
52.	Akiduobės aukštis	31,8 (97)	31,9 (47)	31,6 (40)
52:51	Akiduobės rodiklis	76,3 (97)	77,3 (47)	76,3 (39)
77.	Nazomaliarinis kampas	138,7 (97)	139,0 (47)	137,7 (43)
	Zigomaksiliarinis kampas	122,4 (97)	121,2 (46)	122,2 (36)
75(1).	Nosies kampas	30,8 (74)	28,5 (33)	26,0 (25)
SS:SC	Simotinis rodiklis	47,4 (94)	47,0 (45)	46,2 (37)
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	57,6 (92)	58,9 (46)	54,1 (38)

ПАЛЕОДЕМОГРАФИЯ И АНТРОПОЛОГИЯ НАСЕЛЕНИЯ ЯКШТАЙЧЯЙ XIV—XVII ВЕКОВ

Г. А. ЧЕСНИС

РЕЗЮМЕ

На материале палеодемографического исследования 188 захоронений установлены индекс максулинизации, равный 0,9259, средняя ожидаемая продолжительность жизни при рождении (e_0^0) — 26,51 года, в двадцатилетнем возрасте (e_{20}^0) у мужчин — 25,85 года, у женщин — 20,28 года и у обоих полов 22,45 года (табл. 1). Эти цифры надо оценивать как средние для Европы того времени; они очень близки к объединенному материалу Литвы XIV—XVII вв., у которого эти показатели равны соответственно 28,84 года; 26,56; 22,35 и 24,17 года. При увеличении числа новорожденных до 24% (табл. 2) в Якштайчяй e_0^0 равно 23,01 года, а e_{20}^0 — 22,45 года. Общий коэффициент потенциальной репродукции ($R_{pot}=0,732$) и чистый коэффициент репродукции ($R_0=1,806$) указывают на расширенную репродукцию популяции, которая составляла около 40 человек.

Для краниологической серии из 23 мужских и 27 женских черепов (табл. 4) характерны относительная грацильность, средние размеры мозговой части черепа, мезокrania, ортокrania и метриокrania, средние размеры лица, мезопрозопия, мезения, резкая вертикальная и горизонтальная профилировка лица, довольно низкие глазницы, мезоринный нос, высокое надпереносье. Для морфологической характеристики серии приводятся таблицы — сводная распределения основных показателей (табл. 5) и описательных признаков (табл. 7).

Для сравнения антропологического типа популяции из Якштайчяй с синхронным литовским материалом рассчитаны коэффициенты обобщенного расстояния по Пенроузу (табл. 8). У большинства их низкие значения, что указывает на морфологическое родство материала, но популяция из Якштайчяй ближе популяции из могильников Гелува, Каварскас, Скрябинай и Румшишкес. По существу эти серии представляют один антропологический тип с некоторыми локальными особенностями (см. табл. 9). В поисках аналогий этому типу были рассчитаны коэффициенты Пенроуза между серией из Якштайчяй и синхронными сериями с территорий, соседствующих с Литвой (табл. 10), и установлено, что наиболее близкими являются все

латышские серии (в особенности из Пале, Мартинсала и Земгала), новогрудская, эстонская из Варбола, польская серия из Грудека-на-Буге и русская — из Старой Ладоги.

В поисках генетических связей популяции из Якштайчяй с синхронными литовскими сериями были исследованы дискретно-варьирующие признаки черепа (табл. 12). Средние коэффициенты дивергенции по этим признакам (табл. 13) в большинстве случаев недоверны, однако наименьшие коэффициенты связывают между собой популяции Якштайчяй, Гелува и Каварскас, словно образующие северо-западную группу родственных серий, которая незначительно отличается от юго-восточной группы (Лепинишкес, Румшишкес, Русяйняй и Скрябинай). На стыке этих групп распределяется переходная зона серий (Каварскас, Русяйняй, Скрябинай).

Незначительная поляризация серий подтверждается и при анализе одонтологических признаков (табл. 14). По средним коэффициентам дивергенции (табл. 15) вырисовывается тот же территориальный треугольник: Якштайчяй—Гелува—Каварскас (рис. 1).

На основе измерения остеологического материала 27 мужчин и 19 женщин реконструирована средняя длина тела для популяции из Якштайчяй (табл. 16). На синхронном фоне Литвы (табл. 17, рис. 2) она велика. Высокорослостью отличаются популяции из Каварскаса, Гелувы, Русяйняй, Скрябинай, из Пумпурай, Шлапгириса, Шилялиса, т. е. из северо-западной Литвы. Популяции юго-восточной Литвы (Лепинишкес, Румшишкес, Норкунай) отличаются сравнительно низким ростом.

С целью обобщения территориальной дифференции населения Литвы XIV—XVII вв. и установления в ней места популяции из Якштайчяй были рассчитаны средние основных краниометрических признаков для северо-западной, юго-восточной групп и для переходной зоны (табл. 18, рис. 3). На основании этого анализа можно сказать, что население Литвы XIV—XVII вв. представляет две морфологически и генетически родственные группы. Северо-западная группа, крайним западным пунктом которой является Якштайчяй, имела незначительные различия с юго-восточной группой: у ее представителей более широкое лицо, более низкий мозговой отдел черепа, сильнее выступающие нос и надпереносье. В переходной зоне эти признаки имеют переходные величины. Можно полагать, что в XIV—XVII вв. происходила консолидация двух незначительно различавшихся между собой антропологических типов населения.